

SLOVNÍK V ŽIVOTĚ A DÍLE JOSEFA FRANTY ŠUMAVSKÉHO

Anastasija Iljinična Franta (Plzeň) – David Franta (Plzeň – Klatovy)

Dictionaries in the Life and Work of Josef Franta Šumavský

Abstract: The study deals with the dictionaries and lexicographic work of Josef Franta Šumavský, a Czech patriot of the first half of the 19th century. Dictionaries had their specific place in the axiological hierarchy of Czech patriots – they became the means for the formation of a modern Czech world in the functioning German-speaking culture in the Czech lands. J. Franta Šumavský began as a copyist of Jungmann's *Slovník česko-německý* [Czech-German Dictionary]. From the Jungmann brothers, he obtained material for *Slovník německo-český* [German-Czech Dictionary], after which he compiled his own *Slovník česko-německý* [Czech-German Dictionary]. For the rest of his life, he tried to publish *Všeslovanský slovník* [All-Slavic Dictionary], the pinnacle as well as the utopia of the patriotic world of the 1850s.

Keywords: lexicography – dictionary – national movement – pan-Slavism

„Pravzor oněch pravých vlastenců“?

Josef Franta Šumavský (1796–1857) se od dob svých studií na Filozofické fakultě Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze aktivně účastnil tamějšího společenského života s těmi, kteří mluvili rádi česky a vykali si (těmito slovy charakterizoval české vlastence Václav Vladivoj Tomek).¹ Vlastenectví se stalo motorem dobové českojazyčné literatury a až do poloviny 19. století vlastenecká společnost vytvářela vlastní sociální základnu české „obrozené“ kultury. Vlastenecký společenský život zaplňoval prázdné místo vyhrazené společenskému životu národnímu.² J. Franta vystřídal různá příznamená česká (*Vladomil*) nebo jinak poslovanštělá jména (*Vrančevič*), nakonec se jeho trojmenství ustálila na jeho jméně křestním, příjmení a jméně místním *Šumavský*, jež odkazovalo na jeho původ z českojazyčné oblasti Pošumaví a nepřímě tak ke Klatovům, které patřily mezi centra českého národního života v první polovině 19. století v celozemském měřítku.³ Vlastenecký přídomek dokonce překryl jeho příjmení, vlastenci ho oslovovali *Šumavský*, *Šumava*, *Šumanda* apod.

Přátelil se s těmi, jež tradiční literární historie onálepkovala vinětou „národní buditelé“, ale i s generačně mladšími „pražskými romantiky“ Karlem Sabinou, Karlem Hynkem Máchou, Karlem Jaromírem Erbenem ad. Ti se sdružovali

od roku 1829 v Máchově „*trudné komnatě*“ na Dobytčím trhu, diskutovali o soudobé (romantické) literatuře a vzájemně si četli své vlastní opusy.⁴ S nimi a ostatními vlastenci se setkával také v hospodách a restauračních zařízeních,⁵ nejčastěji v „*kavárně u Komárků ve starém Ungeltě, v takzvaném žlutém domě*“, kde J. Frantu Šumavského uvádí Josef Bojislav Pichl v seznamu vlasteneckých hostů na čestném prvním místě.⁶ Navštěvoval ale také salóny rodiny Fričů nebo Staňků, kde tamější vlasteneckou honoraci jako vynikající společník bavil i poučoval gramatickými brousky.⁷ Spolupořádal české plesy (1837 u Kajetánů; 1. všečeský bál v Konviktě 1840),⁸ výletničil po středních Čechách, tzn. že žil plnohodnotným vlasteneckým životem.

Publikoval od roku 1829 až do své smrti převážně česky, nevyhýbal se ale ani němčině, pod vlivem Kollárova projektu všeslovanské vzájemnosti komunikoval také rusky. Psal převážně práce jazykovědné (stál u zrodu české jazykové komparistiky), z nichž ty nejstarší se týkají historické mluvnice (pravděpodobně jako první upozornil na gramatické nesrovnalosti v *Rukopisech*, a sice na chybné užívání aoristu a imperfekta).⁹ Výrazně se podílel na vytváření spisovné češtiny, např. když prosadil spolu s Václavem Hankou pravopisné reformy (tzv. skladná oprava z roku 1842, která zavedla namísto bratrských písmen *g* a *j* grafémy *j* a *í*; revidovaná ještě v roce

¹ NODL 2004, s. 17.² MACURA 2015, s. 134–147.³ BĚLINA – KAŠE – KUČERA 2006, s. 161.⁴ MACH 1958, s. 154; DOLANSKÝ 1970, s. 20–22.⁵ MACURA 1997.⁶ PICHL 1936, s. 71–72.⁷ ADAM 2007.⁸ KAŇÁK 1975, s. 116.⁹ KAŇÁK 1975, s. 53–54; PLESKALOVÁ 2007, s. 123.

Obř. 1. Panteon „českoslovanských výtečníků“, uprostřed báťuška J. Jungmann, v řadě V. Hanka, J. Dobrovský, P. J. Šafařík a J. Franta Šumavský. PŘECECHTĚL 1861–1864, s. [6].

1849, kdy písmena *ou* a *v* nahradila *au* a *w*) nebo když tiskl vlastní česko-německé a německo-české slovníky, které spisovnou češtinu kodifikovaly (viz dále).¹⁰

Ideologicky lavíroval mezi austroslavismem a panslavismem, konzervatismem a radikalismem. Na počátku své vlastenecké kariéry byl silně ovlivněn romantickou polonofií, dopady neúspěšného polského povstání proti ruské nadvládě v letech 1830–1831 pociťoval na vlastní kůži, když pomáhal spolu s Máchou a Sabinou polským utečencům. Karel Krejčí považoval válečné vyhrocení slovanských pobratimů za první krizi panslavismu,¹¹ šlo ale spíše o jeho faktické popření. V revolučním roce 1848 vystupoval jako agilní austroslavista, figuroval ve čtvrté sekci Národního výboru pro školství, ve výboru Slovanské lípy, byl delegován za Čechy na Slovanský sjezd v Praze (Soběslav Pinkas ho vypodobnil jako mušketýra z Dumasových románů),¹² při pražských bouřích hrdinně hájil barikádu u Špinků.¹³ Nikdy však neodmítl Kollárovu myšlenku o jednom slovanském národě a jeho nářečích, mezi něž počítal i češtinu.

Sémiotického světa české národní kultury se Franta Šumavský do roku 1857 účastnil tvorbou znaků, které do něj zapadaly a i jej spoluvytvářely. Jeho sémiotický život však neukončila ani tělesná smrt, neboť vzpomínka na něj bylo uchovávána při rituálech, opakovaných aktech, festivitech (pohřbu, oslavách spjatých s výročími narození a úmrtí apod.), u budov (rodného domu, náhrobku) a památníků (pamětní deska na rodném domě).

První slavnost spojená se jménem J. Franty Šumavského se konala již 25. října 1860, kdy mu byla na jeho „chyžce“ v Poleňce u Klatov odhalena pamětní deska, čímž byla započata nová tradice osazování rodných chaloupek českých vlastenců komemoračními „ukazateli“. Následovalo odhalení pamětní desky na rodném domě Karla Havlíčka v Borové (1862), Josefa Kajetána Tyla v Kutné Hoře (1862), Václava Hanky v Hoříněvsi (1862), Matěje Václava Kramera v Klatovech (1868) atd.¹⁴

V roce 1861 anonymní fejetonista (snad Vítězslav Hálek) vyzývá národní společnost ke stavbě „*pantheonického*

¹⁰ ČERNÝ – HOLEŠ 2008, s. 167–169.

¹¹ KREJČÍ 1928.

¹² JIŘÍK 1925, s. 23. Přirovnání, že „vypadá kvůli svému odění téměř jako d'Artagnan“, užíla BROŽOVÁ 2012, s. 14.

¹³ KANÁK 1975, s. 134–175.

¹⁴ ŠIMA 2006, s. 88–90.

chrámku“ národních buditelů pohřbených na olšanském hřbitově v Praze. Český národ podle něho reprezentují František Ladislav Čelakovský, K. Havlíček Borovský, Jan Svatopluk Presl, Václav Kliment Klicpera, Josef Jungmann a mezi čestnými „*tam opět leží jiný muž měšťanskými ctnostmi pověsten, pěstitel národního jazyka, sběratel drahých zvuků české mluvy, v chudobě zemřelý, ryzí zlatý charakter, pravý syn vlasti, [...]. Je to Šumavský.*“¹⁵ V grafickém panteonu je na listu věnovaném národním emancipačním tužbám vyhrazeno nejprestižnější místo „tatičkovi“ Jungmannovi, a „čteme-li“ list po horizontálních úsecích, jak ostatně vybízí svou kompozicí, vřazují se do jeho společnosti další „*čechoslovanskí výtečníkové*“ V. Hanka, Josef Dobrovský, P. J. Šafařík a J. Franta Šumavský.¹⁶

O průvodci Boženy Němcové v salónu Eustacha Rotta z padesátých let 19. století soudila Karolina Světlá v osmdesátých letech také jen to nejlepší: „*Doprovodil ji [=Boženu Němcovou] k nám Franta Šumavský, jedna z nejryzejších a nejpříjemnějších povah, s níž kdy jsem se setkala, v čemž zajisté mi každý přisvědčí, kdož blíže jej seznal. Utkvěl mi v paměti co pravzor oněch pravých vlastenců rázu tak ideálního, že zájmy svoje vždy podřadovali zájmům národa svého.*“¹⁷ Ve svých veřejných textech jej idealizovala sama Božena Němcová,¹⁸ později Jan Neruda,¹⁹ Josef Václav Frič ad.,²⁰ čímž se umocňoval kristovský rozměr Frantovy osobnosti.

Vzpomínky (taktéž) z osmdesátých let 19. století od Václava Macha, tehdy již rady vrchního zemského soudu ve výslužbě, také nepostrádají mučednické rysy J. Franty Šumavského a jeho spolubydlicího Jana Slavomíra Tomíčka, když např. líčí jejich krušné začátky českých vlastenců: „*Bylit' to ctihodní a vlastenectvím proniknutí mužové, pracující neúnavně z lásky k vlasti a obětovně, každý ve svém oboru. [...] Mládež k nim lnula s celou srdečnou ochotou a láskou.*“ Vzpomíná, že oba trpěli hmotnou nouzí a že jim často přilepšoval potravinovými balíčky, jež mu posílali „*zámožní příbuzní*“. J. Frantu Šumavského charakterizuje jako „*zjev pravého Slovana*“: „*Franta byl malý, trochu zavalitý postavy, měl kulatý obličej neštovicemi hodně podhubaný, pleť poněkud snědou, vlasy černé, husté, oči též takové, oči malé, černé, upřímný vzhled, řeč trochu chráplavou.*“ Měl ho za idealistu a optimistu, který věřil, že „*se Češi z porobenství vyšinou*“, protože „*je nás více milionů, že přec existujeme a takový národ že se tak lehce zničit nedá, když sami tomu chtějí nebudeme.*“²¹

V soukromé korespondenci se však mohly na filologické dílo pilného slovníkáře dívat mnozí Frantovi současníci,

zejména ti z „oboru“ o poznání kritičtější. Když P. J. Šafařík 25. června 1852 informuje ruského slavistu a slavjanofila Michaila Petroviče Pogodina v německojazyčné korespondenci o české vlastenecké družině, píše o Janu Kollárovi jako o nezapomenutelném básníku a příteli, o již druhém vdovství Františka Ladislava Čelakovského, jemuž zůstalo z obou manželství velké množství dětí („*der Kinder von beiden [Frauen] ist eine Menge*“), dále informuje, že Jan Evangelista Purkyně je starý, klidný a příjemný vědec, že František Palacký díky tchánově smrti zbohatl, Jan Erazim Vocel je profesorem archeologie a Václav Vladivoj Tomek profesorem historie, Václav Štulc gymnaziálním katechetou, Václav Hanka je stejný jako dřív („*immer der Alte*“), ale J. S. Tomíčkovi, J. Frantovi Šumavskému a „zbylým“ vlastencům se posmívá jako „*světloplachým troglodytům-literátům*“ („*Troglodyten-Literaten lucifugi*“), druhému z dvojice proto, že „*osívá Čechy slovíčky*“ („*Lexicis*“) a aktuálně všeslovanským slovníkem („*Universal-Slawischem W[örter-]Buch*“).²² Výslovnosti všeslovanského jazyka odpovídala podle J. Franty Šumavského a posléze jeho synovce Josefa Ranka nejlépe cyrilice obohacená o sadu puntíků. Kuriozitou zůstaly pokusy zapisovat i češtinu „*pravoslav-ným písmem*“, např. další Frantův synovec Karel Rank, jenž byl taktéž u něho vzdělán, si svému strýci postěžoval na školu takto: „*школа с Прагой ље про мене великы страшидоло пред нимж утикам [...] радиши буду порадным ремеслником, нежли скажнены иштудент, буду се учит дома зедником, вшецко хци делат, наденика, войакем быт – љен не ходит до школы.*“²³ – Šafaříkovými slovy: „*Vidíte, fantazie u slovanských spisovatelů nevyhyne!*“²⁴

Nedokončenou prací na *Všeslovanském slovníku* žil J. Franta Šumavský ještě na smrtelné posteli, když „*vyřknuv s paměti podivuhodnou poslední slovo, až kam v práci své došel, vzdychl na posled!*“²⁵ Předsmrtný výrok měl sice různé podoby – „*Josefe, ten slovník!*“ [...] a *chladnoucíma rtyma šeptaje oblíbené své pořekadlo: Kdo to řídí, ať to soudí, dodychal*“,²⁶ resp. později „*Josefe, – ten slovník se dokoná!*“²⁷ ale všechny se soustředily kolem jeho vrcholného lexikografického díla.

Slovník jako palladium českého národa

V. Mach si J. Frantu Šumavského zapamatoval také jako toho, kdo „*stále přemýšlel, jak by se mohlo utvořit písmenkářství všeslovanské. Stal se pak původcem, že jsme počali psát česky jen latinkou. Neustále sbíral slovíčka, psav je na cedulky, jichž choval hmotné balíčky,*“ Frantovým oborem

¹⁵ AN. 1861.

¹⁶ PŘECECHTĚL 1861–1864, s. [6].

¹⁷ SVĚTLÁ 1880, s. 54.

¹⁸ NĚMCOVÁ 1857.

¹⁹ NERUDA 1886.

²⁰ AN. 1886.

²¹ MACH 1959, s. 161–162.

²² ŠAFAŘÍK 1928, s. 740–742.

²³ GAŽI 1996, s. 67.

²⁴ ŠAFAŘÍK 1928, s. 741.

²⁵ RANK 1858, č. 9, s. 3.

²⁶ NĚMCOVÁ 1857, s. 1242.

²⁷ BASS 1963, s. 229.

bylo „sbírání a skládání slov k svému již tehdy obmyšlenému slovníku“.²⁸ Frantův synovec a následně spolupracovník J. Rank ve stručném, zato fakticky přesném a civilně pojatém životopise vysvětluje Frantovu motivaci věnovat se lexikografii. „*Jak se Franta počal seznamovati s nářečím a literaturou ostatních Slovanův, počala v něm vznikat myšlenka nejen o jednom a též jich původu, ale i o možném jich sblížení se literárním v budoucnosti. Myšlenka ta se stávala u něho vždy pevnější. Za první nejprůměřenější prostředek v ohledu tom považoval slovník [...].*“²⁹ Se svými slovníkářskými tužbami se J. Franta Šumavský dělil s přáteli. Např. v „položertovných a polotrpkých“ dopisech (1830–1831) se s ním Josef Jaroslav Langer přel o význam jeho příjmení. Nelíbilo se mu totiž Frantovo vysvětlení, že znamená „*přítel z nouze dobrý*“, navrhuje lepší variantu „*přítel v nouzi dobrý*“, již našel ve svém fiktivním všeslovanském slovníku, když měl právě dokončit lexikální hesla pod písmenem F, a prosí ho, aby mu pomohl „*tento zastaralý význam do života národního vlítat a skutkem jej rozšiřovat.*“³⁰ Uveďme ještě pro zajímavost, že jméno Franta se objevovalo v daném frazému s konotacemi hloupého člověka či veselého pijáka díky *Frantovým právům*, satirické skladbě plzeňského lékaře Jana Franty ze 16. století, oblíbené nejen v českých zemích, ale také v Polsku nebo Rusku (v ruštině s rysem archaičnosti značí člověka fiktivního).³¹

První lexikografickou zkušenost udělal J. Franta Šumavský na „vševlasteneckém“ projektu Jungmannova *Slovníku česko-německého* (1834/1835–1839). Pražský arcibiskup Václav kníže Chlumčanský z Přestavlk financoval písařské práce, jichž se ujali a „*zastali to místo s velikou platností mladí horliví vlastenci pp. Tomíček, Franta a Sucharda [...]*“.³² J. Franta Šumavský byl tehdy v arcibiskupské knížecí knihtiskárně zaměstnán jako jazykový korektor. J. Jungmann si J. Frantu Šumavského oblíbil. Z Jungmannovy korespondence J. Kollárovi, Antonínu Markovi, Jakubu Malému, Antonínu Jungmannovi a také J. Frantovi Šumavskému vybral Patrik Ouředník humorná lemmata, jež svému přátelům J. Jungmann rozesílal. Humorem mířil i na tak pro české vlastence sakrální pojem, jakým byla *vlast*:

vlast, -i, f. – čím se maže, vlastní. A od toho dne zarození hnoje až do vysušení, hodně můž vlast pokládána býti. [Ras.] Vlast pro škrkavky, chrasty. Vlast k mazání. Spec. mastka na vlasy. Vlasti protřev bujnou kštici, k záselkám vyšel ku Přestici. [Žer.]³³

Ostatně i Jungmannův slovník byl těsně po svém dokončení opředen mýty. Před konáním prvního českého bálu v Konviktě 5. února 1840, jež spoluorganizoval i J. Franta

Šumavský, kolovaly fámy. „*Jedna slečna, když ji zvat přijeli, výborů se ptala, zdali pravda, že tam kol Jungmannova slovníku, ve skvostné vazbě uprostřed sálu jako na oltáři vyloženého, tancovati se bude, jako židé kolem archy své činívali. A jeden vojenský důstojník tvrdil v mé přítomnosti se vši opravdivostí, že prý tam každý, dříve než do sálu vpuštěn bude, krátkou zkoušku z Nejedlého gramatiky bude muset složit.*“³⁴

V roce 1841 začal J. Franta Šumavský pracovat na vlastním lexikonu, a sice na *Německo-českém slovníku*. Z větší části šlo o rukopisný materiál, jež předali bratři Jungmannové právě J. Frantovi Šumavskému. Ten vytvořil síť spolupracovníků, včetně svého *sestřence*, tj. sestřina syna, rozuměj synovce (neologismus vytvořil J. Franta Šumavský podle Jungmannova slova *bratrovec* ve významu *syn bratrův*) J. Ranka. Původní Jungmannův slovník celý přepsali, na cedulky rozstříhali a podle pořádku německé abecedy jej znovu sestavili, přičemž do něj „*chtěl každý z českých spisovatelů přispět slovem*“ (nejpilnější byli František Doucha, Jan Josef Rodomil Čejka a Karel Slavoj Amerling, Frantův krajan).³⁵ Denně pracovali i přes 20 hodin.³⁶ Slovník vycházel nejdříve v letech 1842–1844 sešitově, knižně po finančních komplikacích pak vyšly dva svazky jako *Deutsch-böhmisches Wörterbuch* (1844, 1846). J. Jungmann měl zhodnotit Frantův slovník větou: „*Já mám radost, velikou radost!*“³⁷

Pochvalně se o Frantově slovníku, resp. o jeho prvních sešitech vyjádřil roku 1843 Václav Bolemlr Nebeský textem *Proč je potřebí německo-českého slovníku*. Spíše než referát napsal filozofický komentář k obecné potřebě takového lexikonu pro všechny Čechy, protože i ti nejvzdělanější „*mají ve své duši strakaté stránky z němčiny a češtiny, jízvy to našeho vychování, ačkoliv by každý ryzí, abych řekl národní duši míti měl,*“ a je potřeba takového německo-českého slovníku, jímž by se rozšířila „*půda naší řeči*“. Slovník je krátký, stručný, chválí výbornou frazeologii („*výrazosloví*“), jíž „*oživuje se takorůzka mrtvá látka slov*“. Sumarizuje, že slovník má velkou vnitřní hojnost, ale objem ani cena velké nejsou.³⁸

Přísnější v hodnocení Frantova slovníku byl posudek P. J. Šafaříka, datovaný 20. květnem 1847. Sice uznává, že tento lexikon převyšuje starší slovníky co do bohatosti slov, ale má čtvero vad. Užité lexikografická metoda je nedostatečně promyšlená, protože např. synonyma jsou hromaděna, aniž by byla stylisticky hodnocena, což předpokládá u uživatelů češtiny její „*výbornou znalost*“. Chybí také vědecká kritika referenčních zdrojů. Hesla jsou nestejně kvalitně zpracovaná. Slovník obsahuje příliš neologismů, včetně

²⁸MACH 1959, s. 161–162.

²⁹RANK 1858.

³⁰LANGER 1861, s. 520–521.

³¹ŠLOSAR 1990.

³²JUNGMAN 1835, s. [VI].

³³OUŘEDNÍK 2003.

³⁴PICHL 1936, s. 121–122.

³⁵RANK 1858, č. 8, s. 2–3.

³⁶KAŇÁK 1975, s. 103.

³⁷RANK 1858, č. 8, s. 2–3.

³⁸NEBESKÝ 1953, s. 65–67.

gramatických a pravopisných novot. Závěr je i přes výše uvedené pochyby doporučující: „*Pročež uznáváje velikou práci, kterou pan spisovatel podstoupil, veliké oběti, které dobré věci přinesl, a platné služby, které literatuře naší vydání tak potřebného díla prokázal, pokládám za slušné a spravedlivé, aby nemohla-li by mu pro některé nedostatky spisu ouplná pocta přisouzena býti, aspoň přiměřená podpora a náhrada neboli odměna za vydání díla s tolikou prací a s tolikým nákladem spojeného jemu z Matice [české] se vykazala a podala.*“³⁹ Tu však J. Franta Šumavský nakonec neobdržel, protože se ocitl uprostřed ortografických bojůvek, nahrazujících tehdy ještě neexistující politický život. Důvodem byl odpor Františka Palackého k užitým „*libůstkám Frantovým*“, jež prý hrozily úplnou revolucí,⁴⁰ ale ve skutečnosti spočívaly jen ve fonetickém zprůhlednění pravopisu (*au* > *ou*) a jeho zjednodušení (*w* > *v*), což se velmi brzy ujalo. Franta se musel spokojit za svůj slovník s jediným oceněním: stal se čestným nadporučíkem sboru měšťanských ostrostřelců roudnických.⁴¹

O problémech Frantova slovníku na českojazyčném knižním trhu svědčí vzpomínka Františka Slavomíra Štěpánka na rok 1847: „*V tu dobu bylo knihkupců českých v Praze pomalu, a knihkupectví Kronberger a Rživnatz bylo utrakvistické, celá zásoba našich českých knih, kromě slovníku Franty Šumavského, vešla do jediné skříně, bývalé to cinkastle. [...] Tenkrát spisovatel českých knih, a zvláště Franta Šumavský, jehož celý náklad slovníku ležel dlouho nedotknut, uzamčen pod velkou klenbou na dvoře v „ráji“ [= dn. Dům u anděla na Starém Městě pražském na Malém náměstí] – neměl ráje, bylo to samé peklo.*“⁴²

Frantův slovník měla k dispozici např. B. Němcová. Mezi položkami čítajícími knihy, jež posílal Němcovým v letech 1845–1846 J. R. Čejka na Chodsko, se uvádí mj. „*Slovník Šumavského*“; zaslal jej hned dvakrát, nejprve do Domažlic, následně ještě do Kdyně.⁴³ V seznamu soukromé knihovny B. Němcové, jež pořídila vlastnoručně její majitelka, se objevuje *Německo-český slovník* J. Franty Šumavského mezi vědeckými knihami v prvním sloupci na čestném prvním místě před Šafaříkovými *Starožitostmi* a Jungmannovou *Slovesností*.⁴⁴

O tom, že byl Frantův *Německo-český slovník* používán i dalšími spisovateli, svědčí např. vzpomínka spisovatele Františka Pravdy (vl. jm. Vojtěcha Hlinky) pro delegaci českých spisovatelů, tvořenou Karlem Václavem Raisem, Jaroslavem Kvapilem a Aloisem Jiráskem, kteří za ním ku příležitosti oslav jeho 80. narozenin přicestovali

do Hrádku u Sušice, kde žil a dlouhá léta farářoval. Slovník i se členstvím v Matici české si F. Pravda koupil v Kvílicích od Františka Šmidingera, „apoštola české knihy“, a používal jej na počátku své literární dráhy natolik často, že si jej musel třikrát znovu nechat svázat. Myšlenka se mu sice honila hlavou, ale nemohl k ní nalézt přiléhavé české slovo, protože „*byl vlastně Němec. Ne Němec rodem, otec byl Čech, matka Češka, celý rod byl český, celá obec Nekrasín [= rodiště Františka Pravdy] – ale školy byly německé, na gymnasiu v Jindřichově Hradci, na filosofii a v semináři v Praze vše vedlo se po německu, česky psáti jsme se nenaučili a sami potom po léta museli jsme pilně doháněti.*“ Díky Frantovu slovníku se naučil psát v literární češtině a česky naučil i baronku Sturfederovou.⁴⁵

S Frantovým slovníkem se operovalo i v cvičebnici stylistiky – žák v ní má vyhotovit „*následující oučet*“:

Pavel Listek, knihář, vázal K. Zvonkovi, žákovi čtvrté třídy, knihy: dva díly *Německo-českého slovníku* od Šumavského, v tuhé obálce, hřbet a rohy v kůži, po 80 kr. r. č.; Jungmannovu *Slovesnost*, též v tuhé obálce, za 70 kr.; čtyři knížky psací po 10 kr. Kterak napíše se tento oučet?⁴⁶

V jiném úkolu by se měl procvičit žánr prosebného dopisu:

Vojtěch žádá svého přítele, aby mu koupil v Praze „*Česko-německý slovník*“ od Šumavského:

Žádá svého přítele, aby se nad ním nehoršil, že jej ustavičně obtěžuje. Udává cenu žádané knihy i byt nakladatelův. Prosi konečně, aby mu tento slovník brzy odeslal, a připovídá vynaložené peníze při první příležitosti hned odeslati i se přičiněti, by se mu něčím odsloužiti mohl.⁴⁷

To už několik let (od roku 1851) ležel na pultech knihkupectví *Česko-německý slovník* jako 3. svazek projektu *Úplného německo-českého a česko-německého slovníku*. Frantovy slovníky uspokojovaly základní lexikografickou potřebu uživatelů češtiny a byly zakupovány do knihoven, např. do knihovny hlavní školy v Písku,⁴⁸ české knihovny alumnů v Praze⁴⁹ nebo do profesorské knihovny na gymnáziu v Klatovech,⁵⁰ kde studoval mj. J. Franta Šumavský. Školní knihovnu v Poleni, kde navštěvoval J. Franta Šumavský triviální školu, založil roku 1864 přímo J. Rank a vybavil ji do roku 1870 235 knihami.⁵¹ Josef Rank také daroval slavnostnímu výboru Šumavského v Nové Kdyni, jenž připravoval festivitu konanou od 28. srpna do 1. září 1886 ku příležitosti 30 let od úmrtí J. Franty Šumavského, do bazaru kromě menšího finančního obnosu ještě „*velkou podobiznu [J. Franty Šumavského] ve skvostném rámcu*“, dva

³⁹ŠAFAŘÍK 1857.

⁴⁰PALACKÝ 1871, s. 203–218.

⁴¹RANK 1858, č. 8, s. 2–3.

⁴²ŠTĚPÁNEK 1900, s. 289.

⁴³NOVOTNÝ 1951, s. 157.

⁴⁴NOVOTNÝ 1949–1950.

⁴⁵PRAVDA 1890–1891, s. 913; RAIS 1896–1897.

⁴⁶BÍBA 1873, s. 263.

⁴⁷BÍBA 1873, s. 213.

⁴⁸KNIHOVNY 1870a.

⁴⁹KNIHOVNY 1871.

⁵⁰Státní okresní archiv Klatovy, fond Vrchlického gymnasium Klatovy (1812–1953), Programm c. k. státního reálného a vyššího gymnasia v Klatovech za školní rok 1903–1904, Klatovy: Ot. Čermák, 1904, s. 43.

⁵¹KNIHOVNY 1870b.

Frantovy slovníky ve třech svazcích a dva svazky sebraných Frantových spisů.⁵² Od koho jiného mohli pořadatelé velkolepého komemoračního projevu na Kdyňsku získat hlavní cenu než od „živého lexikonu“, jak se o J. Rankovi vyjádřil architekt a historik Jan Herain.⁵³

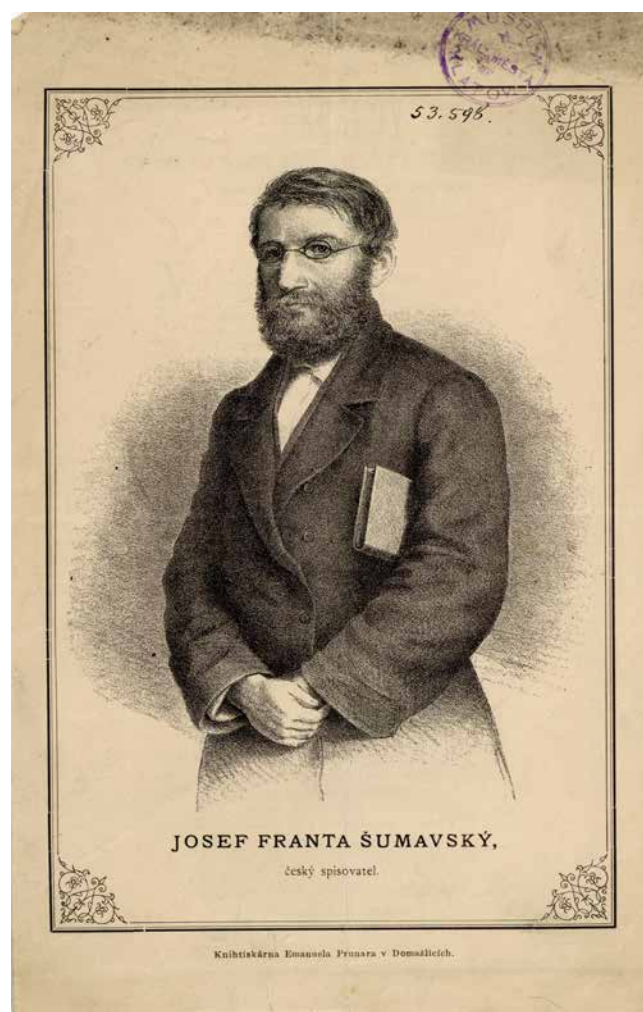
(Vše)slovanský slovník

V roce 1851 oznámil Josef Franta Šumavský „vydávání slovníku jazyka slovanského v jeho hlavních nářečích, t. v českém, polském, ruském, jihoslovanském a církevním“,⁵⁴ připravované dílo představil v publikaci *Jazyk slovanský čili Myšlenky o všeslovanském písemném jazyce*, jejíž 4 půlarchy byly postupně vydávány od června do října 1851.

Autorův zájem o slovanskou jazykovědu se projevoval jak v předchozích, tak v dalších publikacích, např. *Zastaralé formy českého slovesa* (1829), *Přirovnání českého slovesa k latinskému* (1845), *Příspěvek k lepšímu poznání slovanského slovesa a jeho poměru ke greckému* (1851), *Příspěvek k slovanskému jazykozpytu* (1853).

V začátku 1. půlarchu autor vysvětluje pojem „všeslovanský jazyk“ a zdůrazňuje, že „ani novou mluvu dělati, ani ruskou za všeslovanskou navrhovati nehodláme“.⁵⁵ Autor nepokládá za všeslovanský žádný živý slovanský jazyk, má podle něho tuto roli převzít „nářečí pravoslavné církve“, které „všem Slovanům stejně náleží“. Výběr staroslověňštiny⁵⁶ jako jazyka společného pro všechny Slovanů se zdůvodňuje tím, že ve srovnání s živými slovanskými jazyky je staroslověňština „méně pokazená vlivem jiných nářečí“, tj. zachovává původní tvary, jež jsou považovány za správné, proto mluví autor o potřebě opravovat mluvnice existujících slovanských jazyků podle paradigmat staroslověňštiny. Podle J. Franty Šumavského však není nutné, aby se všichni Slované ihned začali učit staroslověňštině, stačilo by, kdyby se ji naučilo jen pár vzdělanějších jedinců, kteří by dále učili „lid“, a kdyby se začal vydávat časopis ve staroslověňštině.⁵⁷ Je nutno zdůraznit, že autor nepoužívá výraz *jazyk*, když mluví o slovanských jazycích, nahrazuje jej výrazem *nářečí*, což bylo v souladu s tradicí evropské jazykovědy v 18. i 19. století (Johann Gottfried Herder, Johann Christoph Adelung, J. Dobrovský, Jernej Kopitar, Aleksandr Christoforovič Vostokov), která považovala slovanské jazyky za nářečí jednoho jazyka a slovanské národy za jeden národ.⁵⁸

Práce na všeslovanském jazyku a jeho slovníku má podle autora i další cíl než jenom ryze vědecký: představitelé slovanských národů by se měli sblížit kulturně a naučit se dorozumívat se každý ve svém jazyce s jakýmkoliv jiným Slovanem. Dále by se mělo ve škole vyučovat psaní jak v latině, tak v cyrilici, aby si Slované rozuměli také

Obr. 2. Portrét J. Franty Šumavského v podpaždí s knihou jako s atributem českého intelektuála-vlastence. Vlastivědné muzeum Dr. Hostaše v Klatovech, fond Osobní archiv, složka Franta Šumavský, bez inv. č., varianta bez orámování publikována ve *Zlaté Praze* 3, 1886, č. 36, 20. 8., s. [561] jako úvodní ilustrace k životopisnému medailonku Josef Rank, Josef Franta Šumavský, tamtéž, s. 570–571.

při dopisování a posléze při čtení literárních děl z ostatních slovanských literatur. Dalším důsledkem tohoto sblížování by bylo postupné „sblížení se všech slovanských nářečí“ za podmínky, že mládež k tomu bude vedena již ve školách.⁵⁹ Lze říct, že by šlo o jakousi konvergenci slovanských jazyků, není však zcela jasné podle toho, co si myslel J. Franta Šumavský, zda by bylo jejím důvodem toto kulturní sblížení Slovanů, úpravy mluvnice jednotlivých jazyků podle staroslověňštiny, nebo oboje.

⁵²AN. 1886.

⁵³KONVIČNÁ 2011, s. 299.

⁵⁴FRANTA ŠUMAVSKÝ 1851a, p. 1, s. I.

⁵⁵FRANTA ŠUMAVSKÝ 1851a, p. 1, s. I.

⁵⁶Pojem *staroslověňština* se v české slavistice používá pro kód, jímž byly psány slovanské památky do 11. století, a pro textové památky vzniklé po 11. století se pak užívá pojmu *církevní slovanština*, srov. HANSACK – VEČERKA 2017. V této studii se obou pojmů užívá synonymicky i z toho důvodu, že J. Franta Šumavský si nekladal za cíl tyto pojmy rozlišovat.

⁵⁷FRANTA ŠUMAVSKÝ 1851a, p. 1, s. 3–5.

⁵⁸MALINOV – MILCZAREK 2019, s. 37–38.

⁵⁹FRANTA ŠUMAVSKÝ 1851a, p. 1, s. 1–2.

Autor ponechává otevřenou otázku, v jakém písmu by mělo proběhnout toto sjednocení – v latině, nebo cyrilici. Uvádí, že o tom bude rozhodnuto časem, poněvadž takový projekt sám od sebe vyžaduje mnoho času. Zmiňuje však, že by bylo lépe začít se učit v latině, které rozumí více Slovanů, potom by bylo možné postupně přejít i na cyrilici. Časopisy a knihy by se však měly vydávat v obou písmech paralelně, ale „*ve stejném pravopise*“.⁶⁰

Co se týká pravopisu, zdá se, že tuto otázku autor v určité míře ponechává na rozhodnutí času, např. když uvádí příklady textů, píše, že *ѣ а ѣ „schválně z části vynechány jsou“* (tam, kde se nevyslovují), „*než to čas beze vši obtížnosti spraví*“.⁶¹

Jako příklady vzorových textů uvádí *Ostromírovo Evangelium*, *Životy svatých* (11. st.), *Pověst vremennych let* (spis 13. st.), *Jestestvoslovije Pavla Kengelace* (1811), *Gramatiku Biskupa Joannoviče* (1851),⁶² *Žitije grigora* [sic!] *papy rimskaago* z vydání France Miklošiče *Vitae sanctorum* (1847),⁶³ „jihoslovanštinu“ z *Arkiva za pověstnicu jugoslaven-sku* (12. st.), *Slovo o pluku Igorově* (12. st.), staročeské čtení,⁶⁴ uvádí rovněž ukázky polštiny a ruštiny v českém pravopise.⁶⁵

Zdá se, že autor z nějakého důvodu nebyl spokojen ani s nejlepší mluvnici staroslověnštiny své doby *Institutiones linguae slavicae dialecti veteris* J. Dobrovského (z roku 1822), protože uvádí, že potřebujeme „*nějakou lepší staroslovanskou mluvnici, nežli jsou dosavadní*“ a dodává, že i přesto „*dokonala nebude žádná, pokud nebudeme mít všeslovanské srovnávací*“ a zároveň „*bez všeslovanského slovníku nemůžeme náležitě pokračovati*“;⁶⁶ tento poslední úkol podle autora náležel jemu. Ve 2. půlarchu však zdůrazňuje potřebu začít pracovat na „*ideální mluvnici*“, jež má být založena na „*církevním nářečí*“;⁶⁷ proto již ve své publikaci věnoval mluvnici mnoho pozornosti, pokusil se uvést příklady staroslověnských slovesných a jmenných paradigmát, přičemž měl více chyb, než bylo v mluvnici J. Dobrovského. Např. paradigma slova *slovo* ve staroslověnštině vypadá stejně nesprávně jako u J. Dobrovského⁶⁸ – shoduje se se staročeským paradigmatem,⁶⁹ paradigmata minulých časů slovesných (aoristu a imperfekta) vypadají značně hůř,⁷⁰ místo správných tvarů J. Dobrovského⁷¹ se uvádějí dokonce tvary vymyšlené. Např. autor trvá na existenci tvaru *byssi* jako 2. os. sg. aor., což zdůvodňuje tím,

že byl třikrát po sobě použit v *Rukopisu královédvorském*,⁷² taktéž argumentuje i v jiném svém díle věnovaném pouze slovanskému slovesu.⁷³

Vymyšlené tvary pravděpodobně odpovídají autorově představě o ideální mluvnici, proto navrhuje vhodnější tvary místo již existujících ve staroslověnštině. Např. navrhuje změny paradigmát: aor. sg. *bych*, *byssi*, *byst'*, *dach*, *dassi*, *dast'* (*dašet'*) aj., navrhuje tvar *běssi* v 2. os. sg. aor z imperf. základu slovesa *byti* (místo *bě*) analogicky podle vymyšleného *byssi*, navrhuje také nové řešení paradigmatu *dati* v praes. a „minulém“: *dam*, *daši*, *dat'*, *damy*, *date*, *dadq'* / *dach*, *dassi* (podle *abyssi*) *dast'*, *dachom*, *daste*, *dachyt'* nebo *dašqt'*.⁷⁴ Záměny nemotivuje, je možné jen předpokládat, že by se takto dalo vyhnout problému homoforem, jež vznikají u slovesa *dati* – 3. os. sg. praes. *dastě* a 3. os. sg. aor. *da(stě)*, 2. os. pl. praes. *daste* a 2. os. pl. σ-aor. *daste*, a u jiných sloves v 2. os. a 3. os. sg. aor. Avšak řešení pouze tohoto problému nevyžaduje natolik výrazné změny v celém paradigmatu, autorův kreativní přístup se nejspíše zdůvodňuje jeho touhou po inovacích nebo nedokonalými znalostmi staroslověnštiny (alespoň mluvnice J. Dobrovského) nebo shodou těchto okolností. Podobný přístup (kreativita + malé znalosti) je příznačný i pro V. Hanku.⁷⁵

Tak ve vzorovém textu *Žitije grigora* [sic!] *papy rimskaago* z vydání F. Miklošiče *Vitae sanctorum* (1847) autor opravuje původní tvary na vylepšené, např. používá koncovku *-si*, kterou si oblíbil v 2. os. sg. aor., také v imperf. – *sěděašesi*, *pisaášesi*, někde mění tvary aor. na imperf. – *bese-dovaše*, *vziraše*, *prolijaše*. Některé původně správné tvary, jež by měl dle svého systému v textu opravit, mu však ušli (*glagola* – jinde však *glagolast'*, *reče* 2× – jinde *rečest'*, *ot-pusti*, *bě*, *pokloni*, *pade*).⁷⁶

Autor očividně směřuje paradigmata aoristu a imperfekta, ze začátku vše nazývá „*minulý čas*“, neuvádí sémantické rozdíly mezi tvary, na rozdíl od J. Dobrovského, který tento rozdíl zaznamenal, nepoužil však výrazu aorist ani imperfektum. Avšak J. Franta Šumavský musel vidět nějaké rozdíly v minulých časech, alespoň dokázal vymezit perfektum: „*Jenom podotkneme, že kupovach, kupovaše atd. není, jak někteří chybně se domýšlejí, stejné s kupoval jsem atd.*“⁷⁷ a ve 3. půlarchu používá termín aorist v kontextu „*greckého aorista*“;⁷⁸ předkládá také „*srovnání některých slovesných*

⁶⁰FRANTA ŠUMAVSKÝ 1851a, p. 1, s. 5–11.

⁶¹FRANTA ŠUMAVSKÝ 1851a, p. 1, s. 10.

⁶²FRANTA ŠUMAVSKÝ 1851a, p. 1, s. 7–8.

⁶³FRANTA ŠUMAVSKÝ 1851a, p. 2, s. 21–24.

⁶⁴FRANTA ŠUMAVSKÝ 1851a, p. 3, s. 28–30.

⁶⁵FRANTA ŠUMAVSKÝ 1851a, p. 3, s. 34–35.

⁶⁶FRANTA ŠUMAVSKÝ 1851a, p. 1, s. 12.

⁶⁷FRANTA ŠUMAVSKÝ 1851a, p. 2, s. 14.

⁶⁸DOBROVSKÝ 1822, s. 474–475.

⁶⁹FRANTA ŠUMAVSKÝ 1851a, p. 3, s. 37.

⁷⁰FRANTA ŠUMAVSKÝ 1851a, p. 2, s. 15.

⁷¹DOBROVSKÝ 1822, s. 535.

⁷²FRANTA ŠUMAVSKÝ 1851a, p. 4, s. 48.

⁷³FRANTA ŠUMAVSKÝ 1851b, s. 50.

⁷⁴FRANTA ŠUMAVSKÝ 1851a, p. 2, s. 16–17.

⁷⁵FRANTA 2017, s. 54.

⁷⁶FRANTA ŠUMAVSKÝ 1851a, p. 2, s. 21–24.

⁷⁷FRANTA ŠUMAVSKÝ 1851a, p. 3, s. 28.

⁷⁸FRANTA ŠUMAVSKÝ 1851a, p. 3, s. 34.

vdob v církevním a staročeském nářečí“ s použitím latinských názvů pro všechny časy včetně minulých, nevysvětluje však detailněji význam staroslověnských časů a plete si imperfektum a aorist.⁷⁹ Pokus o vysvětlení rozdílů ve významu slovesných tvarů vidíme až na konci 3. půlarchu, zde se však vyskytuje jenom pojmenování časů s příklady. Autor se také přiznává, že „*dosud pojmenovati nedovede*“ tvary sloves s pomocnými tvary *bych* a *byl bych*.⁸⁰ J. Franta Šumavský také prezentuje ukázkou participií ve staroslověnině, přičemž mnoho tvarů uvádí správně, ale správně je neklasifikuje – v klasifikaci se pletou tvary rodu m. a ž., tvary praes. a praet., některé tvary jsou mylné (*dvigoven* místo *dviženъ*).⁸¹

Jak je zřejmé, největší potíže způsobovaly autorovi tvary aor., aor. z imperf. základu a nové tvary imperf. slovesa *byti* (pod vlivem imperf. typu *veděaše*) – *bych* – *běch* – *běach*, formy 2. os. sg a 3. os. pl. *běše* a *běchų* zařazuje do paradigmatu aor. z imperf. základu (1. os. sg. *běch*), přestože to jsou kontrahované tvary nového imperf. *běaše* a *běachų* z novějšího paradigmatu imperf.⁸² Jako tvar 3. os. pl. aor. uvádí *bychųt* místo *byšq*, možná pod vlivem novějšího tvaru imperf. *běachų* (což nevysvětluje *-t*) nebo spíše pod vlivem staroruského imperfekta (stejně jako v 3. os. sg.), které bylo autorovi známé, protože se víckrát používá ve *Slově o pluku Igorově*.⁸³

Autor historicky správně interpretuje původ tvarů 3. os. sg. aor.: „*da z dast', by z byst'*“ (**dā-s-t*, **bū-s-t*), ale zároveň podává ne zcela správnou rekonstrukci v 3. os. sg. aor. „*imě z iměšet'*“, 2. os. sg. aor. „*by z byssi, da z dassi*“ (místo **dā-s-s*, **bū-s-s*).⁸⁴

Mylné rekonstrukce autorovi nemůžeme vyčítat, vzhledem ke stavu slavistického bádání v jeho době bychom nemohli od autora čekat lepší interpretaci při objasňování původu jednotlivých tvarů, pokud jde o samotná slovesná paradigmata, měl autor možnost prostě přepsat z mluvnice J. Dobrovského správnější tvary. Upřednostnil však inovativnost a kreativitu, asi z toho důvodu, že primárním cílem budoucí slovanské mluvnice a slovníku nebylo vědecké bádání po jazykových faktech, ale praktické použití – při komunikaci ve slovanském světě, utvrzování slovanské identity, k čemuž podle autora nastala vhodná doba, protože „*národní cit všeslovanský nebyl ještě nikdy tak probuzen [...]* *všecko touží po bližším poznání bratra svého*“.⁸⁵

Vzhled samotného slovníku přibližuje autor až v 4. půlarchu, kde konkretizuje postup jeho tvorby: „*budeme tedy mít jednu část slovanskoněmeckou, druhou německoslovanskou*“ a dodává, že „*docela jiný bude slovník pouze slovanský*“.⁸⁶ Je tedy pravděpodobné, že měl autor v úmyslu

připravit dokonce dva slovníky. Jak sám dále vysvětluje, nejjednodušší by bylo začít s německo-slovanským slovníkem, ale potřebujeme také slovník slovanský, abychom mohli přecházet všechny slovanské knihy v jakémkoliv jazyce.⁸⁷ Co se týče slovníku „*pouze slovanského*“, ten by měl obsahovat hesla pro každé slovanské slovo v každém nářečí s uvedením toho, jak bude příslušný lexém vypadat v ostatních nářečích: např. „*šapka viz čapka*“ a dále „*čapka čp., šapka r., kapa j., čepica čj. atd.*“.⁸⁸ Autor také uvádí některá pravopisná řešení použitá v tomto slovníku, např. použití pouze *g* – *noga, glava* (Čech může číst *h*) a *h* – *uho* (Čech a Polák mohou číst *ch*) a poznámky k dalším pravopisným a fonetickým rozdílům ve slovanských jazycích. Na konci 4. půlarchu uvádí autor také „*ukázkou ze srovnávací mluvnice slovanské*“ (paralelní tvary slovesa *být* v různých nářečích, tj. jazycích, s vysvětlením), do které se dostaly i tvary, které J. Franta Šumavský vymyslel.

Na tomto místě stojí zmínku podobný projekt „*všeslovanského*“ jazyka, o který se o dvě století dříve pokusil Chorvat Juraj Križanić (1618–1683). Rovněž on pokládal slovanské jazyky za nářečí jednoho jazyka, kterému však neřikal slovanský, ale ruský. Tato záměna se vysvětluje pravděpodobně tím, že výraz *slavenský* používali ruští autoři v době Križanićově ve významu „jazyk pravoslavné víry“, ruské nářečí však J. Križanić považoval za nejstarší a v důsledku nejpůvodnější ze všech slovanských.⁸⁹

Svůj návrh a zdůvodnění všeslovanského jazyka předložil J. Križanić ve dvou pracích – *Objasn'enje vivodno o pisme slovenskom* (1661) a *Gramatično izkazanje ob ruskom jeziku* (1665). Existují různé názory na povahu tohoto společného jazyka, který J. Križanić navrhl, první badatelé ho považovali za umělý, později se však objevily jiné názory, že autor pouze opravil již existující ruskou variantu církevní slovanštiny (N. N. Zapolskaja), ta však již před tím byla jakýmsi společným jazykem, takže nešlo o vynález. Podle M. Oslona v textech Križanićových jde o živý jazyk jeho doby, nikoliv umělý, který je do značné míry totožný s čakavsko-kajkavským nářečím 17. století.⁹⁰

Stejně jako J. Franta Šumavský vybral Križanić kreativní přístup ke společnému jazyku Slovanů, považoval ruské nářečí za „pokažené“ v důsledku rozdělení na hovorový jazyk Moskevské Rusi, jihozápadní Rusi a spisovný jazyk pravoslavné církve, a proto se domníval, že potřebuje značné vylepšení do „správné“ podoby. Jedním ze způsobů vylepšení bylo očištění od polského, německého a řeckého vlivu. Účelem vzniku tohoto jazyka by mělo být sjednocení Slovanů, jehož dalším účelem bylo pro J. Križaniće pravděpodobně sjednocení dvou církví – právě pro propagaci ideje

⁷⁹FRANTA ŠUMAVSKÝ 1851a, p. 3, s. 36–37.

⁸⁰FRANTA ŠUMAVSKÝ 1851a, p. 3, s. 40.

⁸¹FRANTA ŠUMAVSKÝ 1851a, p. 3, s. 39–40.

⁸²FRANTA ŠUMAVSKÝ 1851a, p. 2, s. 15–16.

⁸³ZALIZNJAK 2004, s. 101, s. 110.

⁸⁴FRANTA ŠUMAVSKÝ 1851a, p. 2, s. 16.

⁸⁵FRANTA ŠUMAVSKÝ 1851a, p. 1, s. 5.

⁸⁶FRANTA ŠUMAVSKÝ 1851a, p. 1, s. 41.

⁸⁷FRANTA ŠUMAVSKÝ 1851a, p. 1, s. 43.

⁸⁸FRANTA ŠUMAVSKÝ 1851a, p. 1, s. 42.

⁸⁹MALINOV – MILCZAREK 2019, s. 40.

⁹⁰MALINOV – MILCZAREK 2019, s. 37.

církevní unie se autor vydal na cestu do Moskevské Rusi, takže nový jazyk, kterému by rozuměli všichni Slované, měl otevřít cestu také uniatské propagandě.⁹¹

J. Franta Šumavský zemřel v roce 1857, pokračování své práce na slovníku všeslovanském odkázal svému synovci J. Rankovi, pro něhož tato práce zřejmě nebyla snadná. Jak sám uvádí v dopise Michailu Fjodoroviči Rajevskému (čestnému členu Slovanského charitativního spolku a známému zastánci slavjanofilství) z 24. dubna 1858: obtížné je jak samotné sbírání materiálů, tak zaučování zaměstnanců tiskárny, kteří „*neznaří dobře slovanská písmenka*“, a další organizační povinnosti, jako potíží uvádí i další (nejmenované) překážky, „*o nichž psát nebo mluvit v Rakousku je obtížné, nepříjemné a nebezpečné*“.⁹² I přes svou snahu pokračovat ve strýcově práci se J. Rankovi všeslovanský slovník dokončit nepodařilo.⁹³

Závěr

J. Franta Šumavský patřil k svého času předním českým vlastencům tzv. jungmannovské kultury. Také jeho lexikografické dílo se vyznačuje jejími charakteristickými rysy, mezi něž patří, jak správně poukázal Vladimír Macura, emancipační úsilí, lingvocentrismus, překladovost, mytologičnost, ideálnost, hra, mystifikace apod.

Slov-ácký slowakisch; -áctvo, -ač Slowakei, Slowakenland; -ačina slowakische Sprache; -ák, a ein Slowak (im nördlichen Ungarn); 2. ein Benediktiner der Kirsche in Emaus in Prag; *pl.* -áky Slowakei, Slowakenland; -an, a ein Slave [sic!]; -ančina das Slawische; -any *pl.* s[ie-he]⁹⁴ Slovansko; 2. das von Karl IV[.] gestiftete Kloster in Emaus in Prag; -anín, a s. Slovan; -anomil, a Slawenfreund; -anský slawisch; -ansko Slawenland; -anskost die Slawheit; -anství das Slawenthum; -ář das Wörterbuch; 2. der Lexikograph; -aření die Wortmacherei (spött[isch]);⁹⁵ -árna das Wörterbuch (spött.); -árský lexikalisch, lexikographisch; -ce *n.* das Wort, der Buchstabe, die Sylbe; -ečko s. slovičko; -eň, vně, *f.* Schicht, Gefüge; -ence *pl.* Wolfsbohnen, Feigbohnen; -encový Feigbohnen-; - enčina slowakische Mundart; -enec, nce die Slawen in Steiermark; -ení das Ausfangen, Aufjagen; 2. das Sprechen; -ěnin, a der Slawe, der Winde; -enský wörtlich, deutlich, ausdrücklich [sic!]; 2. slawisch; -enské penízky windische Pfennige; *b.* s. slowakisch; *c.* slowenisch; -ensko Slowakei (in Ungarn); -enství s. Slovanství; -esný redend; -esnost die schönen und redenden Künste; 2. die Beredsamkeit; -eso das Zeitwort; -ice der Buchstabe; *b.* Lettern; -ičkář Wortlauber, Wortkrämer; 2. s. písmolijec; -ičkárna Schriftgießerei; -ičkářský Wortklauber-; -ičkářství Wortklauberei, Wortfechtere; -ičko *et* -ičko Wörtchen; 2. Buchstabe; -ičkování *f.* slovičkáství; -ičkovina Metallkomposition, woraus Lettern gegossen werden; -im, iti aufjagen, auffischen; 2. verkünden, ausdrücken [sic!];

-inský slowenisch; -ka die Sylbe; -ko *et* slůvko Wörtchen; -ně wörtlich, mündlich; -ní Wortbuchstäblich; *s.* skladba Text einer Tondichtung; -ný wortreich, beredt; 2. wörtlich; -nice Schriftkasten, Setzkasten der Buchdrucker [sic!]; -nický Wörterbuch-, lexikalisch; -ník, u Wörterbuch, Lexikon; *s.*, a Wortreicher; -níkář, -níkopic, sce Lexikograph; -níkářský lexikographisch; -nost Wörtlichkeit, Mündlichkeit.⁹⁶

Na tomto lemmatu, založeném na lexikografickém principu tzv. hnízdování, jež tkví v sdružování slov s cílem prezentovat vztahy mezi nimi,⁹⁷ je zřejmé, že lingvocentrický zřetel splýval s ideou slovanství jako s nejvyšší hodnotou jungmannovského světa a podléhal dobovému konceptu národní (romantické) vědy. Příbuznost *slova* (a odtud *slovníku*, *slovníkářství* apod.) a *Slovanů* (a odtud i *Slováků* či *Slovinců*), prezentovaná v daném hnízdě, je totiž jen zdánlivá. Tímto etymologizujícím způsobem si J. Franta Šumavský osvojoval v duchu panslavismu a slovanské vzájemnosti svět kolem sebe. Vrcholem Frantových snažení měl být *všeslovanský slovník* a *všeslovanský jazyk*, jimiž měla být konstruována zcela nová skutečnost, přívětivější nejen pro Čechy, ale pro všechny Slovany.

Prameny:

Státní okresní archiv Klatovy, fond Vrchlického gymnasia um Klatovy (1812–1953), *Programm c. k. státního reálného a vyššího gymnasia v Klatovech za školní rok 1903–1904*. Klatovy: Ot. Čermák, 1904, inv. č. 1999.

Vlastivědné muzeum Dr. Hostaše v Klatovech, osobní fond Josefa Franty Šumavského, inv. č. K 62.

Literatura:

ADAM 2007: ADAM, Robert. Výročí pozapomenutého obrozence. Josef Franta Šumavský v textech Boženy Němcové i vlastních. *Dějiny a současnost* 29, 2007, č. 11, s. 17–20.

AN. 1861: [Anonym = Vítězslav Hálek (?)]. Náš Pantheon. *Národní listy* 1, 1861, č. 55, s. 1–2.

AN. 1886: [Anonym]. Slavnost Josefa Franty Šumavského v Nové Kdyni. *Národní listy* 26, 1886, č. 243, s. 55.

BASS 1963: BASS, Eduard. *Čtení o roce osmačtyřicátém*. Praha: Československý spisovatel, 1963.

BĚLINA – KAŠE – KUČERA 2006: BĚLINA, Pavel – KAŠE, Jiří – KUČERA, Jan P. *České země v evropských dějinách III (1756–1918)*. Praha–Litomyšl: Paseka, 2006.

BÍBA 1873: BÍBA, Vincenc Dominik Bíba. *Theoreticko-praktické Navedení k písemnostem ku prospěchu žáků na měšťanských, nižších realních a průmyslových školách*. Praha: Jaroslav Pospíšil, 1873.

BROŽOVÁ 2012: BROŽOVÁ, Kristýna. *Soběslav Pinkas (1807–1901)*. Praha 2012. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze. Filozofická fakulta.

⁹¹MALINOV – MILCZAREK 2019, s. 40–43.

⁹²MATULA – ČURKINA 1975, s. 390.

⁹³ČEJCHAN 1960.

⁹⁴Viz.

⁹⁵Posměšně.

⁹⁶FRANTA ŠUMAVSKÝ 1851c, s. 932.

⁹⁷HLADKÁ 2017.

- ČEJCHAN 1960:** ČEJCHAN, Václav. K nezdaru Josefa Ranka ve vydávání všeslovanského slovníku. In: *Sborník Vysoké školy pedagogické. Jazyk a literatura II*. Praha 1960, s. 381–390.
- ČERNÝ – HOLEŠ 2008:** ČERNÝ, Jiří – HOLEŠ, Jan. *Kdo je kdo v dějinách české lingvistiky*. Praha: Libri, 2008.
- DOBROVSKÝ 1822:** DOBROVSKÝ, Josef. *Institutiones linguae slavicae dialecti veteris*. Vindobonae: Sumptibus Et Typis Antonii Schmid, C. R. P. Typographi, 1822. LXVIII, [2], 720, [2] s., IV text. příl.
- DOLANSKÝ 1970:** DOLANSKÝ, Julius. *Karel Jaromír Erben*. Praha: Melantrich, 1970, s. 20–22. Odkazy pokrokových osobností naší minulosti, sv. 28.
- FRANTA 2017:** FRANTA, David. *Aorist a imperfektum v české gramatografii od 16. do poloviny 19. století*. České Budějovice 2017. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Filozofická fakulta.
- FRANTA ŠUMAVSKÝ 1851a:** FRANTA ŠUMAVSKÝ, Josef. *Jazyk slovanský čili Myšlenky o všeslovanském písemném jazyce*. Praha: Jaroslav Pospíšil, 1851.
- FRANTA ŠUMAVSKÝ 1851b:** FRANTA ŠUMAVSKÝ, Josef. Příspěvek k lepšímu poznání slovanského slovesa a jeho poměru ke greckému. *Časopis českého Museum* 25, 1851, č. 4, s. 42–61.
- FRANTA ŠUMAVSKÝ 1851c:** FRANTA ŠUMAVSKÝ, Josef. *Česko-německý slovník (Böhmisch-deutsches Wörterbuch)*. Praha: císař. král. dvorní knihtiskárna synů Bohumila Haase, 1851.
- GAŽI 1996:** GAŽI, Martin. K azbuce v Čechách. In: *Náprů/poroz na Rus. Proměny českého pohledu na Rusko*. Tanvald: Petr Nový, 1996, s. 60–68. Knihnice Rmenu, sv. 1.
- HANSACK – VEČERKA 2017:** HANSACK, Ernst – VEČERKA, Radoslav. Staroslověnština. In: KARLÍK, Petr – NEKULA, Marek – PLESKALOVÁ, Jana (edd.). *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Dostupné z <https://www.czechency.org/slovník/STAROSLOV%C4%9A%C5%A0TINA> [Cit. 11. 10. 2024].
- HLADKÁ 2017:** HLADKÁ, Zdeňka. Hnízdování. In: KARLÍK, Petr – NEKULA, Marek – PLESKALOVÁ, Jana (edd.). *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Dostupné z <https://www.czechency.org/slovník/HN%C3%8DZDOV%C3%81N%C3%8D> [Cit. 11. 10. 2024].
- JIRÍK 1925:** JIRÍK, František Xaver. *Soběslav Pinkas*. Praha: Jan Štenc, 1925.
- JUNGSMANN 1835:** Předmluva. In: JUNGSMANN, Josef. *Slovník česko-německý, díl I (A–J)*. Praha: knížecí arcibiskupská knihtiskárna, 1835, s. [III–VIII].
- KAŇÁK 1975:** KAŇÁK, Miloslav. *Josef Franta Šumavský*. Praha: Melantrich, 1975. Odkazy pokrokových osobností naší minulosti, sv. 38.
- KNIHOVNY 1870a:** Knihovny a čtenáři českomoravští. *Světlozor* 4, 1870, č. 11, s. 25.
- KNIHOVNY 1870b:** Knihovny a čtenáři českomoravští. *Světlozor* 4, 1870, č. 32, s. 111–112.
- KNIHOVNY 1871:** Knihovny a čtenáři českomoravští. *Světlozor* 5, 1871, č. 8, s. 94–95.
- KONVIČNÁ 2011:** KONVIČNÁ, Jana. Portrét (nejenom) pražského magistrátního registrátora a českého lexikografa Josefa Ranka. *Pražský sborník historický* 39, 2011, s. 299–312.
- KREJČÍ 1928:** KREJČÍ, Karel. První krize českého slovanství. Vliv polského povstání listopadového na české národní obrození. *Slovanský přehled* 20, 1928, s. 3–22, 108–122, 177–201, 240–272.
- LANGER 1861:** FILÍPEK, Václav (ed.). *Spisy Jaroslava Langera II*. Praha: Kober & Markgraf, 1861.
- MACURA 1997:** MACURA, Vladimír. Hospoda v české vlastenecké kultuře. In: NOVOTNÝ, Vladimír (ed.). *Hospody a pivo v české společnosti*. Praha: Academia, 1997, s. 28–38.
- MACURA 2015:** MACURA, Vladimír (edd. PIORECKÁ, Kateřina – VOJTKOVÁ, Milena). *Znamení zrodu a české sny*. Praha: Academia, 2015. Vybrané spisy Vladimíra Macury 1.
- MACH 1959:** Akademické paměti Václava Macha, hlavně se zřetelem ku Karlu Hynku Máchovi. In: JANSKÝ, Karel (ed.). *Karel Hynek Mácha ve vzpomínkách současníků*. Praha: Svobodné slovo – Melantrich, 1959, s. 149–201.
- MALINOV – MILCZAREK 2019:** MALINOV, Aleksej Valerjevič – MILCZAREK, Michał. *Ideja obščeslavjanskogo jazyka: ot J. Križaniča do V. I. Lamanskogo*. In: Rusin, 2019, T. 56, s. 34–57.
- MATULA – ČURKINA 1975:** MATULA, Vili – ČURKINA, Iskra Vasiljevna (edd.). *Zaruběžnyje slavyane i Rossija. Dokumenty archiva M. F. Rajevskogo, 40.–80. gody XIX veka*. Moskva: Nauka, 1975.
- NEBESKÝ 1953:** NEBESKÝ, Václav Bolemlir (ed. HEŘMAN, Miroslav). *O literatuře*. Praha: Československý spisovatel, 1953.
- NEKULA 2014:** NEKULA, Marek. Kamenné a literární panteony. *Dějiny a současnost* 36, 2014, č. 1, s. 10–13.
- NĚMCOVÁ 1857:** NĚMCOVÁ, Božena. Josef Franta Šumavský. *Lumír* 1, 1857, č. 52, s. 1242–1243.
- NERUDA 1886:** Neruda, Jan. [Josef Franta Šumavský]. *Humoristické listy* 28, 1886, č. 35, s. 287–288.
- NODL 2004:** NODL, Martin. *Dějepisectví mezi vědou a politikou. Úvahy o historiografii 19. a 20. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004.
- NOVOTNÝ 1949–1950:** NOVOTNÝ, Miloslav. Knihovna Boženy Němcové. *Marginalie* 22, 1949–1950, č. 3–5, s. 35–40.
- NOVOTNÝ 1951:** NOVOTNÝ, Miloslav (ed.). *Život Boženy Němcové. Dopisy a dokumenty I (do roku 1848)*. Praha: Československý spisovatel, 1951.
- OUŘEDNÍK 2002:** OUŘEDNÍK, Patrik. *Lingua restituta. Souvislosti* 14, 2003, č. 1–2, s. 312–314.
- PALACKÝ 1871:** PALACKÝ, František. Pravopisné hádky r. 1846. In: PALACKÝ, František. *Radhost. Sbirka spisův drobných z oboru řeči a literatury české, krásovědy, historie a politiky, díl první*. Praha: Bedřich Tempský, 1871, s. 193–224.
- PICHL 1936:** PICHL, Josef Bojislav (ed. HÝSEK, Miloslav). *Vlastenecké vzpomínky*. Praha: Fr. Borový, 1936.
- PLESKALOVÁ 2007:** PLESKALOVÁ, Jana. Historická gramatika, in: PLESKALOVÁ, Jana – KRČMOVÁ, Marie – VEČERKA, Radoslav – KARLÍK, Petr (edd.). *Kapitoly z dějin české jazykovědné bohemistiky*. Praha: Academia, 2007, s. 121–149.

PRAHL 2014: Prah, Roman. Malovaný Slavín zvěčněných a žijících. *Dějiny a současnost* 36, 2014, č. 1, s. 14–18.

PRAVDA 1890–1891: Vzpomínky Fr. Pravdy (Vojtěcha Hlinky) ze života v Hrádku od roku 1847. až do roku 1891. *Vlast'* 7, 1890–1891, č. 12, s. 913–925.

PŘECECHTĚL 1861–1864: PŘECECHTĚL, Rupert M. *Čechoslovanští výtečníkové*. Pešť: Rup. Přecechtěl, 1861–1864.

RAIS 1896–1897: RAIS, Karel Václav. František Pravda. *Světlozor* 31, 1896–1897, č. 23, s. [265]–266, č. 24, s. 283.

RANK 1858: RANK, Josef. Josef Franta Šumavský. Nákras životopisný. *Pražské noviny* 34, 1858, č. 6, s. 2–3; č. 7, s. 3; č. 8, s. 2–3; č. 9, s. 2–3.

SVĚTLÁ 1880: SVĚTLÁ, Karolina. Z literárního soukromí. *Ženské listy* 8, 1880, č. 4, s. 50–57; č. 5, s. 73–80; č. 6, s. 91–100; č. 7, s. 107–114; č. 8, s. 125–132; č. 9, s. 141–151; č. 10, s. 159–165; č. 11, s. 175–185; č. 12, s. 191–197.

ŠAFAŘÍK 1847: Šafaříkův posudek knihy Deutsch-böhmisches Wörterbuch von Joseph Franta Šumavský. In: KAŇÁK, Miloslav. *Josef Franta Šumavský*. Praha: Melantrich, 1975, s. 218–219.

ŠAFAŘÍK 1928: *Korespondence Pavla Josefa Šafaříka I. Vzájemné dopisy P. J. Šafaříka s ruskými učiteli (1825–1861), část II*. Praha: Česká akademie věd a umění, 1928.

ŠIMA 2006: ŠIMA, Karel. Národní slavnosti šedesátých let 19. století jako performativní akty konstruování národní identity, *Český časopis historický* 104, 2006, č. 1, s. 81–109.

ŠLOSAR 1990: ŠLOSAR, Dušan. Kam došel náš Franta?. In: ŠLOSAR, Dušan. *Tisíciletá*. Praha: Horizont, 1990, s. 33–35.

ŠTĚPÁNEK 1900: ŠTĚPÁNEK, František Slavomír. Z upomínek na Václava Krolmuse. *Český lid* 9, 1900, s. 286–291.

ZALIZNJAK 2004: ZALIZNJAK, Andrej Anatoljevič. „Slovo o polku Igoreve“: *vzgljad lingvista*. Moskva: Jazyky slavjanskoy kultury, 2004.

Anastasija Iljinična Franta

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická
katedra filologických studií
Sedláčkova 19
306 14 Plzeň

David Franta

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta pedagogická
katedra českého jazyka a literatury
Veleslavínova 42
301 00 Plzeň

Gymnázium Jaroslava Vrchlického
Národních mučedníků 347
339 01 Klatovy